

نگرشی
بر
مدیریت اسلامی

تألیف:

سیدرضا تقوی دامغانی

شرکت چاپ و نشر بین الملل

مشتبهات

ب

کتابخانه

نام کتاب: نگرشی بر مدیریت اسلامی

نویسنده: سید رضا تقوی دامغانی

نویسنده: اول - زمستان ۱۳۹۵

نویسنده: چاپ و صحافی: آبی نگار، ایمان

شماره: ۲۰۰

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

صفحه آرای: نادر شالیان

طراحی جلد: مهری ابی

مسئول تولید: شریف سایس

شابک: ۷-۷۲۰-۳۰۴-۹۶۴-۹۷۸

شرکت چاپ و نشر بین الملل

دفتر مرکزی:

تهران، میدان استقلال، سدی جنوبی، پلاک ۲،

طبقه سوم

تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۲۲۹۵۹

نمابر: ۳۳۱۱۸۶۰۲

فروشگاه مرکزی:

میدان فلسطین، ضلع شمال شرق، پلاک ۴ و ۵

تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۲۱۹۸۰

نمابر: ۸۸۹۰۲۸۴۳

سرشناسه

تقوی دامغانی، سید رضا،

عنوان و نام پدید آور: نگرشی بر مدیریت اسلامی / تألیف: سید رضا تقوی دامغانی

مشخصات نشر: تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۳۵۲ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س ۳

شابک: ۷-۷۲۰-۳۰۴-۹۶۴-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فنیبا

وضعیت ویراست: [ویراست ۱۴]

موضوع: مدیریت (اسلام)

موضوع: Management -- Religious aspects -- Islam

موضوع: مدیریت -- جنبه های قرآنی

موضوع: Management -- Qur'anic teaching

موضوع: مدیران -- اخلاق حرفه ای -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع: Executives--Professionaletics--Religiousspects--Islam

موضوع: مدیریت -- فلسفه

موضوع: Management -- Philosophy

موضوع: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل

رده بندی کنگره: ۸ ۱۳۹۵ ن ۷ ت/۲۳۲/۶۷ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۵۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۵۰۴۰۵

Email: intlpub@intlpub.ir

www.intlpub.ir

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره ی کامپیوتری اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی) اقتباس در گیومه در مستند نویسی و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار
۱۷	سرآغاز
۱۸	تعریف مدیریت
۲۰	تعریف علم
۲۰	تعریف هنر
۲۳	اندیشه مدیریت
۲۷	اندیشمندان و مدیریت
۲۷	۱. افلاطون
۲۹	۲. ارسطو
۳۰	۳. فارابی
۳۱	۴. ابن خلدون
۳۲	۵. اخوان الصفا
۳۳	۶. ابوعلی سینا
۳۵	۷. خواجه نظام الملک طوسی
۳۵	۸. نظامی عروضی
۳۶	۹. سعدی شیرازی
۳۶	۱۰. مولوی

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۱۷	سرآغاز
۱۸	تعریف مدیریت
۲۰	تعریف عام
۲۰	تعریف هنر
۲۳	اندیشه مدیریت
۲۷	اندیشمندان و مدیریت
۲۷	۱. افلاطون
۲۹	۲. ارسطو
۳۰	۳. فارابی
۳۱	۴. ابن خلدون
۳۲	۵. اخوان الصفا
۳۳	۶. ابوعلی سینا
۳۵	۷. خواجه نظام الملک طوسی
۳۵	۸. نظامی عروضی
۳۶	۹. سعدی شیرازی
۳۶	۱۰. مولوی

۳۷	مدیریت چیست؟
۳۹	۱. مدیریت امانت است
۴۳	۲. مدیریت تکلیف است نه حق
۴۳	شرایط تکلیف
۴۴	حق
۴۴	۱. مدیریت خدمت است نه حکومت
۴۶	۲. مدیریت بیشتر هدایت است تا حکومت
۴۹	ضرورت مدیریت
۵۴	قرآن و ضرورت مدیریت
۵۷	تشیع و ضرورت مدیریت
۶۰	فلسفه بعثت و ضرورت مدیریت
۶۳	نقش مدیریت
۶۷	۱. نقش تربیتی مدیر
۷۱	۲. نقش محوری مدیر
۷۲	۳. نقش بنیادی مدیر
۷۵	چارچوب‌های مدیریت
۷۶	۱. مدیریت و منزلت انسان
۸۴	۲. مدیریت و قانون خدا
۸۷	۳. مدیریت و وجوب عدل و احسان و دوری از بغی
۸۷	بخش اول «فرمان» به
۸۹	بخش دوم «نهی» از
۹۰	۴. مدیریت و تقدس و وسیله

۹۳ ارکان مدیریت
۹۴ ۱. برنامه‌ریزی
۹۵ اسلام و برنامه‌ریزی
۹۷ آینده‌نگری
۹۹ الف) انتظار فرج
۹۹ ب) آخرت‌نگری
۱۰۰ سازمان
۱۰۳ الف) ارزش
۱۰۴ ب) اقدافضایه
۱۰۴ ج) والیا
۱۰۵ د) دبیران و ده‌انجمنان
۱۰۶ ه) مأموران مالیات (در ای)
۱۰۷ و) بازرگانان و صنعتگران
۱۰۸ ز) محرومان
۱۰۸ تذکر.
۱۰۹ ۳. هماهنگی
۱۱۴ ۴. نظارت
۱۱۵ انواع نظارت
۱۱۵ الف) نظارت مستقیم
۱۱۷ ب) نظارت غیرمستقیم
۱۱۹ اسلام و اعمال نظارت
۱۲۰ الف) خدا و فرشتگان
۱۲۰ ب) نفس لوامه
۱۲۱ ج) نظارت همگانی

- ۱۲۲ (د) مدیران
- ۱۲۳ (ه) ارزشیابی
- ۱۲۵ جایگاه ارزشیابی در اسلام
- ۱۲۷ نظام ارزشی در اسلام
- ۱۳۰ اصول ارزشیابی در اسلام
- ۱۳۱ ارزشیابی اعمال در اسلام
- ۱۳۲ الف) انگیزه
- ۱۳۵ ب) - الح به دن
- ۱۳۷ ج) حسن بودن
- ۱۳۹ د) نفع
- ۱۴۳ ابزار مدیریت
- ۱۴۴ ۱. سعه صدر
- ۱۴۷ ۲. نیروی انسانی
- ۱۵۱ ۳. قانون
- ۱۵۷ معیارهای شایستگی در مدیریت اسلامی
- ۱۵۸ ۱. ایمان
- ۱۵۹ ۲. دانش و آگاهی
- ۱۶۴ ۳. کفایت
- ۱۶۷ ۴. تقدم فاضل بر مفضول
- ۱۷۱ ویژگی‌های مدیر
- ۱۷۲ ۱. اشراف مدیر
- ۱۷۴ ۲. قدرت مدیر

۱۸۱	۳. قاطعیت
۱۸۶	۴. مدیر مجری قانون
۱۹۰	۵. کار امروز را به فردا نینداختن
۱۹۲	۶. تشویق و تنبیه
۱۹۸	نکاتی پیرامون تشویق و تنبیه
۱۹۸	الف) تشویق
۱۹۹	ب) تنبیه
۲۰۰	ج) مشوق و منبه
۲۰۱	عوامل موفقیت مدیر
۲۰۲	۱. اختیار
۲۰۴	۲. اعتماد به نفس
۲۰۹	۳. تنظیم وقت و تقسیم کار
۲۱۴	۴. ایجاد روابط صمیمانه انسانی
۲۱۸	۵. گذشته‌نگری
۲۲۲	۶. آینده‌نگری
۲۲۶	۷. ابهام‌زدایی
۲۳۳	اخلاق مدیریت
۲۳۸	۱. پوشش عیب‌ها
۲۴۲	۲. معاشرت
۲۴۸	۳. مشاورت
۲۵۲	فواید مشورت
۲۵۵	با چه کسانی باید مشورت کرد؟
۲۵۸	۴. مشارکت

۲۶۲	۵. تواضع
۲۶۹	۶. وفای به عهد
۲۷۴	۷. احترام به سنت‌های نیک
۲۷۹	شئون مدیریت
۲۸۴	۱. پیشگامی در کارها
۲۸۶	۲. اصول‌گرایی
۲۹۰	۳. چشم‌پوشی‌های بجا و بزرگوارانه
۲۹۷	آفات مدیریت
۲۹۸	۱. سازمان‌گرایی
۳۰۳	۲. اجبار و تحکم
۳۰۶	۳. خودپسندی
۳۰۹	۴. افزون خواهی
۳۱۳	۵. افزون‌گویی
۳۱۵	۶. منت نهادن
۳۱۸	۷. موقعیت‌ناشناسی
۳۲۰	۸. جدایی از مردم
۳۲۴	۹. تقدم رابطه بر ضابطه
۳۲۸	۱۰. عدم دقت در کارها
۳۳۱	فهرست آیات
۳۳۶	فهرست احادیث
۳۴۷	فهرست اعلام
۳۵۰	فهرست کتب

پیشگفتار

ای عزیز سر من پیشگفتار
در کنار خوار حضرت سبحان، از نعمت‌های بی‌پایان رازق رحمان، و
هدایت‌های گرانبهای رسول خدا، بر بزه چشم و چراغ جمع رسل، و هادی
سبل، خاتم پیامبران ﷺ غفلت نکن که کنان نعمت، کفری عظیم بشمار
آید، و عذابی الیم را به دنبال دارد.

ای عزیز!

بدان! کسی که غافل از شکر و سپاس، و در غفلت از خالق ناس بسربرد،
به زندان تاریک «وسواس»، و به دام خطرناک شیطان «خاس» گرفتار آید و
چنین انسانی حیات خبیثه حیوانی را بر حیات طیبه روحانی سوار سازد و
این جفا هیچ عاقل بر خود نکند.

پس از این تذکار، سرگذشت غمبار اسلام را در طول حیاتش باید شنید
و چکامه‌ای را که کلماتش از سرشک دیدگان جان سرچشمه می‌گیرید باید
سرود، نوای این منادی نورا در نی غربت باید دمید تا شکایت فراق را
حکایت‌کننده گردد تا ذکر «وصل»، درد «فصل» را التیام‌بخش شود.

از آن روز که دارالاماره‌نشینان، دزدان دانای چراغ به دست راه، برای

غارث کالای دین و دیانت بسیج کردند و این کلمه موشان گرسنه به انبار پربرکت دین و مذهب رخنه نمودند، خسارت فراوانی از این طریق به اسلام و مسلمانان وارد شد.

لَيْسَ الْإِسْلَامُ لُبْسَ الْقُرُو مَغْلُوبًا.

خورشید دین، در پشت دیوار «دارالخلافة» و در زیر پوشش «خلیفه المسلمین» و لفاقه «امیرالمؤمنین»، غروبی سنگین و طولانی را آغاز نمود و به قول پیامبر این دین: از قرآن تنها «رسم» و از اسلام تنها «اسم» باقی نماند.

مکتبی که بابا بستر در بند را نجات بخش باشد و انسانیت را از فرش به عرش، برساند خلیفه الهی، بنشانند در محدوده تشریفات، آن هم تشریفات برای مردمان، از میل فن و کفن... خلاصه شد. آئین میدان‌های رزم و کلاس‌های درس و تحقیق، دین، بدان آگاه و عارفان آزاد، مذهب، مسجد و مزرعه، معاش و معاد، اختصاص به مردگان و گورستان‌ها پیدا کرد و سرانجام کار مسلمانان به جایی رسید که آنها خود داشتند زیگانه تمنا کردند و گوهرهای عزت و فضیلت را از کمر مردگان، دریا جویا شدند.

خسارتی که از این طریق به اسلام وارد گردید، این زودی‌ها قابل جبران نخواهد بود، در ابعاد مختلف اسلام ناشناخته ماند در سیاست، اقتصاد، اخلاق و عرفان، در تعلیم و تربیت... ولی بلافاصله با آن گشت که هرچند بزرگانی مخلص و مخلصانی عاشق، با همتی بلند، تلاش‌های مفید و مؤثری داشته‌اند و بزرگوارانه در حجره‌های نمود و تنگ مدارس علمیه، و در زیر چراغ‌های کم فروغ و «دودزا» به تحقیق عمیق، و تفسیر و تحلیل اسلام پرداخته‌اند و امانت سلف را با ذکاوت و ظرافت، به دست خلف سپردند، ولی همه آئین تلاش‌ها در برابر عظمت اسلام و جلال قرآن، قطره را

ماند در برابر دریا.

عامل اساسی در این فاجعه غمبار را می‌توان در چند جمله خلاصه کرد که حکومت در اختیار ناشایستگان بود و قلم اسیر زندان قدرت. زمینه‌های زندگی‌ساز را از دست شایستگان امت، و وارثان انبیاء گرفته بودند و تنها آداب و تشریفات اموات و صحنه‌های گورستان‌ها را برای آنان آزاد اعلام نمودند.

بعد از قرن‌ها مبارزه و تحمل تخریب و تحقیر، علمداران جبهه پاک محمدی، در قلمه این مکتب جهاد و شهادت علوی، هیمنه و هیبت طاغوت را در هم شکستند. در این بخش از جهان، «انقلابی» در راستای آرمان‌های الهی به وجود آوردند که با بروزی آن، دوران مہجوریت پیروان نبوی، و غربت شیعیان علوی، سرآمد مردم در خانه علی علیه السلام را زدند و به حضور عصاۃ فضایل، در صحنه حرکت و ولایت، امامتش را خواستار شدند.

نسل انقلاب در تعهد به بیعت خریش، بوستان‌های مبارزه را با جهاد، باغبانی و با خون آبیاری کرد و وظیفه سنگین خویش را، در آزمایشگاه بزرگ با سرافرازی انجام داد و انیک نوبت مراد این مکتب و اندیمشندان توانمند است تا در میدان‌های جهاد دانش، و جدال نفس، بیعت خود را با شمشیر قلم، و تیغ تیز تفکر، تجدید کنند و «مجاری امر» و «حکام» را در عرصه فکر و فرهنگ، رونق بخشند و نخلستان پربار انقلاب اسلام را که با خون خوبان خداخواه، آبیاری شده است نگهبان باشند که «الْفِرْصَةُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ».

این نوشته در فضای شهادت‌بار، و اوج همت و ایثار ملت رشید و سرافرازمان، برگ سبزی است تحفه انسان بی‌بضاعت، که خویش را مدیون خون شهیدان می‌داند.

پیش از مطالعه این کتاب توجه خوانندگان محترم را به چند نکته جلب می‌کنم:

۱. بعد از پیروزی انقلاب و تشکیل حکومت اسلامی در ایران، زمینه برای بحث‌های نوینی فراهم شد؛ زیرا در اجرای احکام اسلامی، بازگشت به منابع و کشف راه‌های مناسب و هماهنگ با ارزش‌ها، به خاطر اداره امور کار لازم بود و از این طریق بخش عمده منابع فکری و فرهنگی، که در منابع کتاب‌ها و کتابخانه‌ها، گرد غربت چهره آئینه‌صفتشان را تیره کرده بود، رفته‌رفته مبارزاتی می‌شود. و تبیین و تفسیر مدیریت اسلامی در ابعاد مختلف نصری، از این گونه مسائل است که با توجه به منبع گرانبهای قرآن کریم و سیره پیامبر ائمه معصومین علیهم‌السلام بویژه «نهج البلاغه» علی علیه‌السلام، مسئولیت ما را سنگین بر می‌زند.

۲. نقش بسیار مؤثر و اساسی مدیریت در رشد و تعالی جامعه، ما را بر این می‌دارد تا به موضوع مدیریت، مدیران بیشتر از گذشته بیندیشیم.

۳. نیاز شدید نظام اسلامی به مدیرانی که متعلق به اخلاق اسلامی، و مسلح به دانش مدیریت باشند، اندیشمندان، همه را تکلف می‌سازد تا اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را در این بُعد نیز به جهانیا معرفی نمایند.

۴. این نوشتار قدم کوتاهی است در مسیر بلند فرهنگ اسلامی، و مختصر سخنی است در بحث مفصل مدیریت، که بر اساس نیازهای شدید جامعه ما تدوین گردیده است.

۵. به هنگام تدوین این بحث، توجه به تفاوت‌هایی که بعضی از صاحب‌نظران، به موضوع «رهبری» و «مدیریت» و «امامت» داشته‌اند ما نیز داشته‌ایم ولی به تفکیک آنها و اینکه چه اختلافاتی از لحاظ معنی و کاربرد با یکدیگر دارند، نپرداخته‌ایم.

۶. هرگاه از واژه «امام» به مدیریت تعبیر شده است و صفات و خصوصیات «امام» را برای مدیران اسلامی لازم دانسته‌ایم به این معنی نیست که «امامان معصوم» را در سطح افراد عادی و یا امامت اعتقادی شیعی را تا حد مدیریت رایج معمولی تنزل داده‌ایم هرگز! اگرچه امامت در بینش شیعی را تا حد مدیریت کامل و شامل است چنانکه گفته‌اند: «الامامة الالهية العامة» ولی آن را تافته‌ای جدا بافته می‌دانیم که از جانب خداوند چون آفرین و بر اساس «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» با ویژگیهایی چون «عصمت»، برای هدایت و اداره امور انسانیت تعیین شده است.

۷. مبحث فایز دیگری نیز در بحث مدیریت اسلامی وجود دارد که در این مجموعه، یا صلاح نامده و یا اینکه با اشاره از آن گذشته‌ایم و امیدواریم در فرصت دیگر با پیشنهادها و راهنمایی‌هایی که از طرف خوانندگان ارجمند ارائه خواهد شد ما را در تکمیل این بحث یاری فرمایند و به قول مولوی:

هر که نقص خویش را دید و شناخت

اندر استخوان خود دو اسبه ساخت

۸. بخش عمده این نوشتار در یکی از روزنامه‌های «مرکز تهران» (روزنامه رسالت)، طی مقالاتی سلسله‌وار منتشر گردید و از همه کسانی که در انعکاس و انتشار آن نقش داشته‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

در خاتمه با سخنی از جواهر لعل نهرو و در دو روایت از پیامبر عالی قدر اسلام ﷺ و حضرت امیر مؤمنان علی علیه السلام، پیرامون اهمیت و عظمت مدیریت مقدمه را به پایان می‌رسانیم:

جواهر لعل نهرو (۱۹۶۳ - ۱۸۸۹) سیاستمدار بزرگ هندوستان گفته

است:

می‌توان در ظرف دو سال ساختمان کارخانه ذوب‌آهن را به پایان رسانید ولی جهت تربیت یک مدیر برای این صنعت باید بیست سال وقت صرف کرد.^۱

پیامبر اکرم ﷺ فرمود:

مَنْ وَلِيَ عَلَى عَشْرَةِ كَانَتْ لَهُ عَقْلٌ أَرْبَعِينَ، وَمَنْ وَلِيَ أَرْبَعِينَ كَانَتْ لَهُ عَقْلٌ
أَرْبَعَمِائَةٍ.^۲

کسی که متولی امور ده نفر بشود باید اندیشهٔ چهل نفر را داشته باشد و کسی که متولی ادارهٔ چهل نفر را برعهده بگیرد باید عقل و اندیشهٔ چهارصد نفر را داشته باشد.

امیرالمؤمنین ع فرمود:

لَا يَخْمَلُ هَذَا الْعِلْمُ إِلَّا أَمْرًا تَرَوْنَ وَالصَّبْرَ وَالْعِلْمَ بِمَوَاضِعِ الْحَقِّ.^۳

پرچم مدیریت و فرماندهی را به بوش نمی‌کشند مگر کسی که صاحب بصیرت و مقاومت و آگاه به ماسع و مسائل حق باشد.

آرزوی توفیق را برای همهٔ خدمتگزاران با فکر و فرهنگ اسلامی، از درگاه ذات اقدس سبحان دارم.

و ما توفیقی الا بالله عليه توكلت والى انيب

سیدرضا تقوی دامغانی

۱. گفتاری در جامعه‌شناسی و مدیریت تولید، ص ۲۱۳.

۲. نهج الفصاحة، ص ۵۷۳. ۳. نهج البلاغه فیض، خطبه ۱۷۲.